

فهرست مطالب

۱۳	فصل اول: کلیات.....
۱۴	گفتار اول: تعریف آیین دادرسی کیفری.....
۱۵	گفتار دوم: کلیات آیین دادرسی کیفری.....
۱۵	بند اول: مستند بودن دادرسی کیفری به قانون.....
۱۵	بند دوم: بی طرفی، استقلال مراجع قضایی و سوئع بودن دادرسی کیفری.....
۱۶	بند سوم: رعایت اصل برائت.....
۱۷	بند چهارم: حق آگاهی متهم از موضوع و دلایل اتهام.....
۱۹	بند پنجم: رعایت حقوق شهروندی.....
۲۰	گفتار سوم: ویژگی قوانین شکلی.....
۲۰	بند اول: عطف به ما سبق شدن.....
۲۱	بند دوم: تفسیر موسع.....
۲۳	فصل دوم: دادسرا (تحقیقات مقدماتی).....
۲۴	گفتار اول: اقسام دادسرا.....
۲۴	بند اول: دادسرای دیوان عالی کشور.....
۲۵	بند دوم: دادسرای عمومی و انقلاب.....
۲۸	بند سوم: دادسرای نظامی.....
۲۹	بند چهارم: دادسرای ویژه روحانیت.....
۳۱	گفتار دوم: تشکیلات دادسرای عمومی و انقلاب.....
۳۱	بند اول: دادستان.....
۳۱	بند دوم: بازپرس.....
۳۱	بند سوم: دادیار.....

- ۳۲ بند چهارم: معاون دادستان
- ۳۳ گفتار سوم: وظایف دادسرا
- ۳۳ بند اول: اظهار و اقرار متهم
- ۳۵ بند دوم: شکایت شاکی
- ۳۶ بند سوم: وقوع جرم مشهود در برابر دادستان یا بازپرس
- ۳۸ بند چهارم: اطلاع دادستان از وقوع جرم به طرق قانونی دیگر
- ۳۸ بند پنجم: اعلام جرم از سوی اشخاص دیگر
- ۴۴ گفتار چهارم: ضابطین دادگستری
- ۴۴ بند اول: تعریف ضابطین دادگستری
- ۴۴ بند دوم: انواع ضابطین دادگستری
- ۵۰ بند سوم: سایر مقررات ناظر بر ضابطین
- ۵۵ بند چهارم: وظایف و اختیارات ضابطین
- ۵۸ گفتار پنجم: تحقیقات مقدماتی
- ۶۰ بند اول: محرمانه بودن تحقیقات مقدماتی
- ۶۷ بند دوم: وظایف و اختیارات دادستان
- ۶۹ بند سوم: وظایف و اختیارات بازپرس
- ۷۲ بند چهارم: تصمیمات دادسرا
- ۷۴ گفتار ششم: قرارهای نهایی
- ۷۴ بند اول: قرار جلب به دادرسی
- ۷۵ بند دوم: قرار منع تعقیب
- ۷۶ بند سوم: قرار موقوفی تعقیب
- ۹۹ بند چهارم: قرار بایگانی کردن پرونده
- ۱۰۲ بند پنجم: قرار توقف تحقیقات
- ۱۰۶ گفتار هفتم: موانع تعقیب دعوی عمومی
- ۱۰۶ بند اول: مصونیت
- ۱۰۸ بند دوم: اناطه
- ۱۱۰ بند سوم: جنون بعد از ارتکاب جرم و قبل از صدور حکم قطعی
- ۱۱۱ گفتار هشتم: جایگزین‌های تعقیب دعوی عمومی
- ۱۱۱ بند اول: قرار ترک تعقیب
- ۱۱۳ بند دوم: قرار تعلیق تعقیب
- ۱۲۰ بند سوم: میانجیگری
- ۱۲۴ گفتار نهم: قرارهای اعدادی

۱۲۴	بند اول: قرار تأمین خواسته
۱۲۶	بند دوم: جلوگیری از فعالیت واحدهای اقتصادی
۱۲۷	بند سوم: قرارهای تأمین کیفری
۱۶۴	بند چهارم: قرارهای نظارت قضائی
۱۷۰	بند پنجم: قرار نیابت قضائی
۱۷۲	بند هفتم: قرار تفتیش و بازرسی
۱۷۵	بند هشتم: قرار ارجاع به کارشناسی
۱۷۶	بند نهم: مقررات ناظر بر احضار و تحقیق از متهم، شهود و مطلعان
۱۸۳	گفتار هفتم: دعوی خصوصی
۱۹۰	گفتار هشتم: اقدامات مازیدی و دادستان پس از ختم تحقیقات
۲۰۱	فصل سوم: صلاحیت مراجع رسیدگی کیفری
۲۰۲	مبحث اول: قواعد عمومی صلاحیت مراجع رسیدگی
۲۰۲	گفتار اول: صلاحیت و انواع آن
۲۰۲	بند اول: صلاحیت ذاتی
۲۰۳	بند دوم: صلاحیت محلی
۲۰۷	بند سوم: صلاحیت شخصی
۲۱۱	گفتار دوم: استثنائات قواعد صلاحیت
۲۱۲	بند اول: استثنائات صلاحیت محلی
۲۲۵	بند دوم: استثنائات صلاحیت ذاتی
۲۲۶	مبحث دوم: صلاحیت اختصاصی مراجع رسیدگی
۲۲۶	گفتار اول: مراجع رسیدگی بدوی
۲۲۶	بند اول: مراجع عمومی رسیدگی
۲۳۴	بند دوم: مراجع اختصاصی رسیدگی
۲۵۵	گفتار دوم: تعارض در صلاحیت و حل اختلاف در آن
۲۵۹	گفتار سوم: مراجع رسیدگی مجدد
۲۶۰	بند اول: قبل از قطعیت
۲۶۲	بند دوم: بعد از قطعیت حکم
۲۷۰	مبحث سوم: نحوه رسیدگی مراجع کیفری
۲۷۰	گفتار اول: نحوه رسیدگی بدوی
۲۷۳	بند اول: علنی بودن محاکمات
۲۷۴	بند دوم: رسیدگی در دادگاههای کیفری

- ۳۰۵ گفتار دوم: نحوه‌ی رسیدگی مجدد
- ۳۰۵ بند اول: رسیدگی غیابی
- ۳۰۹ گفتار سوم: رسیدگی به تجدیدنظر خواهی
- ۳۰۹ بند اول: کلیات
- ۳۱۸ بند دوم: کیفیت رسیدگی در دادگاه تجدیدنظر
- ۳۲۶ گفتار چهارم: رسیدگی به فرجام خواهی
- ۳۳۲ گفتار پنجم: اعاده دادرسی
- ۳۳۸ مبحث چهارم: اجرای احکام
- ۳۳۸ گفتار اول: کلیات
- ۳۴۵ گفتار دوم: اجرای مجازات حبس
- ۳۴۹ گفتار سوم: اجرای محکومیت‌های مالی
- ۳۵۲ گفتار چهارم: اجرای سایر احکام کیفری
- گفتار پنجم: اجرای قرار تعلیق اجرای مجازات، آزادی مشروط، قرار تعویق صدور حکم، نظام نیمه آزادی و آزادی تحت نظارت سامانه‌های الکترونیکی
- ۳۵۲ گفتار ششم: هزینه دادرسی
- ۳۵۴ مبحث پنجم: آیین دادرسی جرائم نیروهای مسلح
- ۳۵۶ گفتار اول: کلیات
- ۳۵۷ گفتار دوم: تشکیلات دادسرا و دادگاه‌های نظامی
- ۳۵۹ گفتار سوم: صلاحیت
- ۳۶۱ گفتار چهارم: کشف جرم و تحقیقات مقدماتی
- ۳۶۴ گفتار پنجم: تجدیدنظر و اعاده دادرسی
- ۳۶۴ گفتار ششم: اجرای احکام
- ۳۶۶ مبحث ششم: دادرسی الکترونیکی
- ۳۶۸ مبحث هفتم: آیین دادرسی جرائم رایانه‌ای
- ۳۷۱ مبحث هشتم: آیین دادرسی جرائم اشخاص حقوقی

- آیین یعنی شیوه، روش.
- دادرسی کیفری یعنی رسیدگی به پرونده‌ای که ناشی از جرم است.
- آیین دادرسی کیفری روش‌های رسیدگی به پرونده‌های کیفری را به ما می‌آموزد.
- آیین دادرسی کیفری شاخه‌ای از «حقوق عمومی داخلی» است و فقط در «دادگاه‌های داخلی» لازم‌الاجراست.

گفتار اول: تعریف آیین دادرسی کیفری

مطابق با ماده ۱ ق.آ.د.ک^۱، آیین دادرسی کیفری مجموعه مقررات و قواعدی است که برای کشف جرم، تعقیب متهم، تحقیقات مقدماتی، میانجیگری، صلح میان طرفین، نحوه رسیدگی، صدور رأی، طرق اعتراض به آراء، اجرای آراء، تعیین وظایف و اختیارات مقامات قضائی و ضابطان دادگستری و رعایت حقوق متهم، بزه‌دیده و جامعه وضع می‌شود.

همان‌طور که ملاحظه می‌کنید، تعریف فوق، تعریفی است که خود مقنن از آیین دادرسی کیفری به عمل می‌آورد. این تعریف نسبت به تعریف مقرر در قانون آیین دادرسی کیفری سابق دارای نوآوری‌هایی می‌باشد. از جمله می‌توان به تغییر اصطلاح غلط «تعقیب مجرمان» به «تعقیب متهم» و پیش‌بینی «میانجیگری» و «صلح و سازش»^۲ میان طرفین، همچنین تصریح مقنن به رعایت «حقوق متهم، بزه‌دیده و جامعه» اشاره نمود. از ایرادات تعریف فوق، همان‌طور که برخی از حقوقدانان به تعریف مقرر در قانون سابق وارد می‌کردند می‌توان به عدم تصریح مقنن به صلاحیت مراجع کیفری که یکی از موضوعات مهم مورد بحث در آیین دادرسی کیفری است، اشاره نمود.^۳

^۱ زین پس، منظور از ق.آ.د.ک، قانون آیین دادرسی کیفری مصوب سال ۹۲ می‌باشد و هر کجا بخواهیم به قانون سابق اشاره کنیم با ذکر تاریخ تصویب به عمل خواهد آمد. این منوال در مورد قانون مجازات اسلامی هم رعایت خواهد شد.

^۲ ماده ۸۲ ق.آ.د.ک

^۳ خالقی، علی، آیین دادرسی کیفری، انتشارات شهر دانش، چاپ بیست و یکم، سال ۱۳۹۴، ص ۱۱.

گفتار دوم: کلیات آیین دادرسی کیفری

بند اول: مستند بودن دادرسی کیفری به قانون

مطابق با ماده ۲ ق.آ.د.ک: «دادرسی کیفری باید مستند به قانون باشد، حقوق طرفین دعوی را تضمین کند و قواعد آن نسبت به اشخاصی که در شرایط مساوی به سبب ارتکاب جرائم مشابه تحت تعقیب قرار می‌گیرند، به صورت یکسان اعمال شود». در این خصوص، اصل ۱۶۶ ق.ا.هم مقرر می‌دارد: «الحکام دادگاه‌ها باید مستدل و مستند به مواد قانونی و اصولی باشد که براساس آن حکم صادر شده است». قانون مجازات اسلامی فصل چهارم از کتاب کلیات را به عنوان «اصل قانونی بودن جرائم، مجازات‌ها و دادرسی کیفری» اختصاص داده و «قانونی بودن دادرسی کیفری» را هم ردیف «قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها» می‌داند. ماده ۱۲ ق.ا.هم در این خصوص مقرر می‌دارد: «حکم به مجازات یا اقدام تأمینی و تربیتی و اجرای آنها باید از طریق دادگاه صالح، به موجب قانون و با رعایت شرایط و کیفیات مقرر در آن باشد». همچنین استناد دادرسی کیفری به قانون را می‌توان از مواد مختلف قانون آیین دادرسی کیفری استنباط نمود. مانند قسمت اخیر ماده ۳۷۴ ق.آ.د.ک که مقرر می‌دارد: «رأی دادگاه باید مستدل، موجه و مستند به مواد قانون و اصولی باشد که براساس آن صادر شده است».

بند دوم: بی طرفی، استقلال مراجع قضایی و سریع بودن دادرسی کیفری

ماده ۳ ق.آ.د.ک در این خصوص مقرر می‌دارد: «مراجع قضائی باید با بی‌طرفی و استقلال کامل به اتهام انتسابی به اشخاص در کوتاه‌ترین مهلت ممکن، رسیدگی و تصمیم مقتضی اتخاذ نمایند و از هر اقدامی که باعث ایجاد اختلال یا طولانی شدن فرآیند دادرسی کیفری می‌شود، جلوگیری کنند».

مخاطب این ماده مراجع قضائی است. این ماده مراجع قضائی (اعم از دادسرا و دادگاه) را به شرح زیر مکلف نموده است:

- بی طرفی.
- استقلال کامل.
- رسیدگی به اتهامات انتسابی در کوتاه‌ترین مهلت ممکن.

البته عدم استقلال گاهی قانونی است. برای مثال دادیار چون به عنوان جانشین دادستان در تحقیقات مداخله می‌نماید علی‌الاصول مکلف به تبعیت از نظر دادستان است. بازپرس علی‌الاصول مکلف به تبعیت از نظر دادستان نیست مگر در برخی موارد خاص که در مباحث آتی مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

تسریع در فرآیند کیفری از زمان کشف جرم تا خاتمه رسیدگی کیفری باید رعایت گردد. علاوه بر این ماده، مقنن در برخی مواد دیگر هم (مواد ۵، ۳۴، ۳۵، ۹۴ ق.آ.د.ک) به صورت ضمنی به ضرورت تسریع بودن دادرسی کیفری اشاره کرده است. به عقیده‌ی برخی از حقوقدانان بهتر بود مقنن به جای عبارت «کم‌تأخرترین مهلت» از عبارت «مهلت معقول» استفاده می‌نمود که از شاخصه‌های دادرسی منصفانه می‌باشد.^۱

بنا بر سوم، رعایت اصل برائت

ماده ۴ ق.آ.د.ک مقرر می‌دارد: «اصل، برائت است. هر گونه اقدام محدودکننده، سلب آزادی و ورود به حریم خصوصی اشخاص جز به حکم قانون و با رعایت مقررات و تحت نظارت مقام قضائی مجاز نیست و در هر صورت این اقدامات نباید به گونه‌ای اعمال شود که به کرامت و حیثیت اشخاص آسیب وارد کند.»

اصل برائت پیش از این در اصل ۳۷ قانون اساسی هم پیش‌بینی شده است: «اصل برائت است و هیچ کس از نظر قانون مجرم شناخته نمی‌شود مگر اینکه جرم او در دادگاه صالح ثابت گردد». هر چند که اصل برائت جایگاهی برای خود در قانون اساسی داشته و دارد اما اشاره‌ای به این موضوع در قانون آیین دادرسی کیفری سابق به چشم نمی‌خورد.

اصل برائت دارای آثاری به شرح زیر است:

- ۱- تفسیر به نفع متهم در موارد مشکوک و مبهم.
- ۲- بی‌نیازی متهم از ارائه هر گونه دلیل برای اثبات بی‌گناهی خود.

^۱ خالقی، علی، نکته‌ها در آیین دادرسی کیفری، زیرنویس شماره ۳ ماده ۳ قانون آیین دادرسی کیفری، انتشارات شهر دانش، ۱۳۹۴.

بند چهارم: حق آگاهی متهم از موضوع و دلایل اتهام

ماده ۵ ق.آ.د.ک در این خصوص مقرر می‌دارد: «متهم باید در اسرع وقت، از موضوع و ادله اتهام انتسابی آگاه و از حق دسترسی به وکیل و سایر حقوق دفاعی مذکور در این قانون بهره‌مند شود».

هرچند ماده ۹۱ ق.آ.د.ک مقرر می‌دارد: «تحقیقات مقدماتی به صورت محرمانه صورت می‌گیرد»، اما بایستی ماده ۵ را استثنایی بر ماده ۹۱ دانست که به موجب آن تحقیقات مقدماتی در محرمانه‌ترین نوع خود نیز نمی‌تواند اطلاع متهم از «موضوع» و «ادله‌ی اتهام» را سلب نماید. اطلاع متهم از موضوع و ادله‌ی اتهام همان «تفہیم اتهام» می‌باشد که جزء ابتدایی‌ترین حقوق متهمین می‌باشد.

ماده ۶ ق.آ.د.ک نیز در خصوص حق آگاهی مقرر می‌دارد: «متهم، بزه‌دیده، شاهد و سایر افراد ذی‌ربط باید از حقوق خود در فرآیند دادرسی آگاه شوند و سازوکارهای رعایت و تضمین این حقوق فراهم شود». شمول این ماده منحصر به متهم نیست و تمام افراد ذی‌ربط در دادرسی کیفری اعم از بزه‌دیده، شاهد، مطلع، وکیل و ... را شامل می‌گردد.

یکی دیگر از حقوق مقرر در ماده ۵ برای متهمین، حق دسترسی به وکیل می‌باشد. البته این حق مطلق نبوده و مقنن باز در این خصوص محدودیت‌هایی را پیش‌بینی نموده است. تبصره پر انتقاد ماده ۴۸ که پیش از این نیز مورد اصلاح قرار گرفته است، مقرر می‌دارد: «در جرائم علیه امنیت داخلی یا خارجی و همچنین جرائم سازمان یافته که مجازات آنها مشمول ماده (۳۰۲) این قانون است، در مرحله تحقیقات مقدماتی طرفین دعوی، وکیل یا وکلای خود را از بین وکلای رسمی دادگستری که مورد تأیید رئیس قوه قضائیه باشد، انتخاب می‌نمایند. اسامی وکلای مزبور توسط رئیس قوه قضائیه اعلام می‌گردد».

محدودیت مقرر در این ماده در خصوص حق آزادی متهم در انتخاب وکیل می‌باشد که به موجب آن در برخی جرائم و در فرآیندی از دادرسی کیفری (تحقیقات مقدماتی) انتخاب وکیل از وکلای مورد تأیید رئیس قوه قضائیه ممکن می‌باشد. نکات ماده به شرح زیر قابل تفکیک می‌باشد:

- در جرائم علیه امنیت داخلی یا خارجی (و)
- همچنین جرائم سازمان یافته که مجازات آنها مشمول ماده (۳۰۲) این قانون است،

- در مرحله تحقیقات مقدماتی (این محدودیت در مرحله‌ی رسیدگی وجود ندارد)
- طرفین دعوی (اعم از شاکی و متهم)
- وکیل یا وکلای خود را (در مرحله‌ی تحقیقات مقدماتی هر یک از طرفین حداکثر دو نفر وکیل می‌توانند داشته باشند)
- از بین وکلای رسمی دادگستری که مورد تأیید رئیس قوه قضائیه باشد، انتخاب می‌نمایند.

البته این محدودیت در خصوص آزادی در انتخاب وکیل است و به موجب اصول کلی هیچ کس را نمی‌توان از داشتن وکیل محروم نمود. در این خصوص تبصره ۱ ماده ۱۹۰ ق.آ.د.ک مقرر داشته است: «سلب حق همراه داشتن وکیل و عدم تفهیم این حق به متهم به ترتیب موجب مجازات انتظامی درجه هشت و نه است».

البته پیش‌بینی ضمانت اجرایی مقرر در این تبصره، تأثیری در حقوق از دست رفته متهم ندارد و بهتر بود مفاد تبصره سابق (پیش از اصلاح) دست نخورده باقی بماند که ضمانت اجرایی آن بی‌اعتباری تحقیقات مقدماتی بود!

در هر حال این تبصره دارای دو نوع ضمانت اجرایی به شرح زیر می‌باشد:

۱- سلب حق همراه داشتن وکیل: مجازات انتظامی درجه هشت

۲- عدم تفهیم حق داشتن وکیل: مجازات انتظامی درجه سه

مشابه تبصره ماده ۴۸ ق.آ.د.ک در ماده ۶۲۵ همین قانون در خصوص جرائم در صلاحیت سازمان قضائی نیروهای مسلح پیش‌بینی شده است. به موجب ماده اخیر: «در جرائم علیه امنیت کشور یا در مواردی که پرونده مشتمل بر اسناد و اطلاعات سری و به کلی سری است و رسیدگی به آنها در صلاحیت سازمان قضائی نیروهای مسلح است، طرفین دعوی، وکیل یا وکلای خود را از بین وکلای رسمی دادگستری که مورد تأیید سازمان قضائی نیروهای مسلح باشد، انتخاب می‌نمایند».

این محدودیت نیز در خصوص حق آزادی متهم در انتخاب وکیل می‌باشد که با تبصره ماده ۴۸ ق.آ.د.ک هم هدف اما دارای تفاوت‌هایی به شرح زیر است:

- در جرائم علیه امنیت کشور (یا)
- در مواردی که پرونده مشتمل بر اسناد و اطلاعات سری و به کلی سری است (و)
- رسیدگی به آنها در صلاحیت سازمان قضائی نیروهای مسلح است.

- طرفین دعوی (اعم از شاکی و متهم)
 - وکیل یا وکلای خود را (در مرحله تحقیقات مقدماتی هر یک از طرفین حداکثر دو نفر وکیل می‌توانند داشته باشند)
 - از بین وکلای رسمی دادگستری که مورد تأیید سازمان قضائی نیروهای مسلح باشد، انتخاب می‌نمایند. (سازمان قضائی مقرر در این ماده را با رئیس سازمان قضائی نیروهای مسلح اشتباه نگیرید)
- محدودیت‌های دیگری نیز در خصوص آزادی متهم در انتخاب وکیل در سازمان قضائی نیروهای مسلح پیش‌بینی شده است. از جمله اینکه به موجب تبصره ماده ۶۲۵: «تعیین وکیل در دادگاه نظامی زمان جنگ تابع مقررات مذکور در این ماده است».
- همچنین به موجب ماده ۶۲۶ ق.آ.د.ک: «وکلاى دارای تابعیت خارجی نمی‌توانند برای دفاع در دادگاه نظامی حاضر شوند، مگر اینکه در تعهدات بین‌المللی به این موضوع تصریح شده باشد».

برخلاف تبصره ماده ۴۸ که محدودیت پیش گفته را منحصر به مرحله تحقیقات مقدماتی نموده بود، ماده ۶۲۵ در این خصوص مطلق است و به نظر می‌رسد این محدودیت در کل فرآیند دادرسی نیروهای مسلح اعمال گردد. با این وجود، در سازمان قضائی نیروهای مسلح نیز امکان محرومیت مطلق متهم از داشتن وکیل منتفی است و در این صورت ضمانت اجرایی مقرر در تبصره ۱ ماده ۱۹۰ ق.آ.د.ک مجری خواهد بود.

بند پنجم: رعایت حقوق شهروندی

حقوق شهروندی نخستین بار در «قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی مصوب ۱۳۸۳» مورد توجه مقنن قرار گرفت و به موجب آن کلیه محاکم عمومی، انقلاب و نظامی و دادسراها و ضابطان قوه قضائیه مکلف گردیده‌اند که در انجام وظایف قانونی خویش، مقررات مندرج در این قانون را به دقت رعایت و اجراء کنند. تصریح ماده ۷ قانون آیین دادرسی کیفری بر لزوم رعایت حقوق شهروندی و مقرر کردن ضمانت اجرایی برای تخطی از آن، نشانگر اهمیت موضوع می‌باشد. به موجب این ماده «در تمام مراحل دادرسی کیفری، رعایت حقوق شهروندی مقرر در قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی مصوب ۱۳۸۳/۲/۱۵ از سوی تمام مقامات قضائی، ضابطان دادگستری و سایر اشخاصی که در فرآیند دادرسی مداخله دارند، الزامی است. متخلفان علاوه بر جبران خسارات وارده، به مجازات مقرر در